

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XXVII. De variis dearum numinibus, nominibusque: quæ cuncta ad unam referenda sunt lunam.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

cùm reliqua lumina cuncta, tùm & ipsum Solem condidit, & cum ipso tempus. unde, sub Jovis nomine, Silio Italico lib. IV dicitur *Rerum sator*; libro autem IX, *Sator ævi*. Saturni equidem hinc vocabulum deo apud Latinos quæsitum, nonnulli tradunt auctores: alii tamen alias proferunt ejus enodationes. quarum nulla æquè placet, ac ea, quæ à nostri sæculi hominibus traditur: nempe Saturnum dictum à *latendo*, vel *occulendo*; quod Hebræis est *sathar*. Nam, quum æterni Dei facies cunctis esset mortalibus invisibilis (quod tradit etiam Moses in exodo, cap. XXXIII, ver. XX; & item divus Johannes in euangelio, cap. I, ver. XVIII; & Paullus in primâ epistolâ ad Timotheum, cap. I, ver. XVI:) nomen ei ab hac quoque causâ, sive ratione, imposuere mortales, quod deinde Latini suâ dialecto formavere SATURNUS. Atque hinc fabulam illam natam puto, quòd *Latium*, celeberrimam Italiae regionem, à Saturno dictam Latini auctore censuerunt, quia in eâ deus latitasset: quum reverâ Saturnus ipse à latitando dictus sit. Germani nostri, vel universi Celtæ, quo nomine suum deum Saturnum adpellaverint, haud facillè dixerim. nam plerique hodiè Germanorum diem Saturni vocant *Sonabend* & *Sonabend*; contractè à *Sontages abend*, & *Sontages abend*: quasi dicas *vigiliam diei Dominicæ*; eodem modo, uti dicimus *Oosterabend*, *Pfingstabend*, & *Oosterabend*, *Pfingstabend*; id est, *vigilia Pasche*, & *vigilia Pentecostes*. alii vocant *Sambstag*, sive *Samestag*, vocabulo itidem contracto, à *Sabathstag* quod diem *Sabbathi* notat; quemadmodùm & Gallofranci hodiè *Samedy*, & Hungari *Szombat*. quæ duæ Germanorum dicti diei adpellationes post receptam demum Christianorum religionem exortæ sunt.

20 At Rheni divortiorum ostiorumque accolis idem dies adpellatur *Saterdag*, & Anglis in Britannia *Saterdag*, & *Saturday*. unde equidem conjici poterat, Germanis quoque, & universis simul Celtis, id numen fuisse vocatum SATAR, & variantibus dialectis, SATER, & SATVR: ni suspicandum foret, hoc nominis dictas regiones ex Romanorum demum adsumsisse consuetudine, postquam non modò sub imperium ac leges, sed sub linguam etiam eorum concesserunt. Proinde liberum heic cuique atque integrum relinquo iudicium, huic vel illi accedat opinioni, prout videbitur.

CAP. XXVII.

De variis dearum numinibus, nominibusque: quæ cuncta ad unam referenda sunt Lunam.

30

MACTENUS ostensum est, omnia deorum gentilium nomina simul ac numina non modò ad unius Solis spectare numen: sed & hujus & illorum universa vocabula ad unum, æternum Deum, cuctarum rerum conditorem juxtâ ac moderatorem, esse referenda; ut cui uni, à variis causis atque effectibus, ab initio rerum tributa. De Vulcano, Marte, & Hercule, Germanorum itidem diis, posteriori loco agam. nunc ad dearum numina nominaque transeo.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, deas, quas Germani coluerint, refert *Isin*, *Matrem deum*, & *Terram Matrem*. Cæsar, belli Gall. comment. VI, unam *Lunam* eos in deorum numero duxisse adfirmat. eodem autem libro paullo antè, Gallis ex omni dearum cœtu unam adsignat *Minervam*: quam Britannis quoque cultam fuisse, ex his Solini, cap. XXV, perspicitur verbis: *Fontes calidi; quibus præsul est Minervæ numen*. Ego pluribus heic ostendere conabor documentis, auctorumque testimoniis, non solum dictarum dearum, sed, præter has, etiam *Rheæ*, & *Iunonis*, & *Veneris*, & *Cereris*, & *Proserpina*, & *Diana*, numina ad unam referenda esse Lunam.

Auctor igitur noster, in libro de Germaniâ; *Pars Suevorum*, inquit, & *Isidi sacrificat*. *Vnde causa & origo peregrino sacro, parum comperi: nisi quòd signum ipsum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem*. Fulgentius in mythologico: *Navigium Isidis Aegyptius colit*. Lactantius, lib. I, cap. XI: *Certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur*.

50 *quæ res docet, non tranasse illam in Aegyptum, sed navigasse*. De Isidis igitur navigio apud Aegyptios atque Romanos an non cognoverat Tacitus? an verò ex eodem argumento religionem Isidis atque sacrum peregrinum, in Italiam quoque & Romam advecta, collegit? Quòd si hoc malè ego suspicor: certè ille in isto de Germanorum Isidis cultu erravit. eadem quidpe haud dubiè fuit ratio, eadem causa, cur Germani juxtâ cum Romanis Isidis navigium celebrarent. Christophorus Colerus, in notis suis ad hunc Taciti locum, *Non temerè*, inquit, *suspiciere, hujus Pelagiæ Isidis sacra suscepisse Suevos ab ipsis Græcis: eos dico Suevos, qui, ad Istri ripas habitantes, sæpè cum Sarmatis ad Pontum usque Euxinum excurrere*. quibus verbis satis auctoris mentem se explicasse putat. Verùm errat & ipse vehementissimè.

primò;

primò; quia heic nullos Svevorum cum Sarmatis ad Euxinum mare excursus monstraverit ante tempora adhuc Trajani, in cuius principatu hæc scripsit Tacitus. tum verò haud ita facilè peregrina sacra adiscuntur per excursores. denique non terrâ, sed mari navigio advectam Isidis in Germaniam religionem, intellexisse auctorem, quis dubitet? Colucrent deam eandem etiam Rhodii, teste Appiano in Mithridaticis; & Meroita Aethiopes, teste Strabone, lib. xvii. Pro Aegyptiacâ tamen proprie habitam fuisse priscis Græcis atque Latinis, ex auctorum lectione manifestum est. At, quia & Aegyptii, & Græci, & Latini, & simul Germani nostri sacra ejus eisdem coluerunt ritibus; haud obscurè inde patet, non ex Aegypto demum, posterioribus temporibus, eam accepisse superstitionem Latinos, Græcos, atque Germanos; sed jam inde à dispersione gentium, ex unâ Asiâ omneis pariter, in suam quosque terram, detulisse; quemadmodum & reliquorum numinum religiones, de quibus hætenus actum; item sacra, & ceremonias, de quibus infra dicitur. Quænam tamen hæc re verâ fuerit Isis, haud facilè quis dixerit, in tantâ, ut mox adparebit, opinionum discrepantiâ. Nihilominus planum id atque clarum reddere conabor. Lactantius, dicto loco, *Eodem modo, inquit, convertisse in Iovem traditur Iupiter Io, Inachi filiam, qua, ut iram Iunonis effugeret, ut erat jam setis obrita, jam bos, transasse dicitur mare, in Aegyptumque venisse: atque ibi, receptâ pristinâ formâ, dea facta; que nunc Isis vocatur. Quo igitur argumento probari potest, nec Europam in tauro sedisse, nec Io factam bovem? Quòd certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur. qua res docet, non transasse illam, sed navigasse.* Cum Lactantio conveniens super Inachi filiâ Ovidius, in primo metamorphos. rem eandem 20 prolixâ recenset narratione; tandemque finit hoc versu:

Nunc dea Niligenæ colitur celeberrima turba.

Verùm has narrationes, cum Lactantius, tum Ovidius, juxta cum aliis auctoribus, ex Græcorum habuere fabulositate, quos jam antea dixi ita deorum suorum, deorumque nomina, ac numina multiplicasse, itaque confudisse, uti nunquam, quis hic vel ille deorum foret, posteriores explanare potuerint. Aliarum igitur gentium de Iside theologiam inspicimus, necesse est. Manethus, & Hecataeus, apud Diogenem Laërtium in proemio, auctores sunt, Aegyptios tradidisse, θεὸς εἶναι ἥλιον, καὶ σελήνην. ἢ μὲρ ὄσπερ, τὴν δὲ Ἴσιν καλεῖσθαι. Id est: Deos esse Solem, & Lunam; illumque Osirin, hanc Lunam adpellari. Et Diodorus, lib. i, ex eorumdem Aegyptiorum theologiâ refert ista: Τὸς δὲ οὐ κατ' Αἰγυπτίους Φασιν αὐθρόπες ἢ 30 παλαιὸν γενεαὶ εἶναι, ἀλλ' ἐλευθερίας εἰς τὸ κοσμον, καὶ τὸ ὅλων φύσιν κατὰ πλάγην καὶ θυμιάσοντας, ἵστούλασθαι εἶναι δύο θεοὺς αἰθέραις καὶ πρώτοις, τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην. ἢ τὸ μὲρ ὄσπερ, τὴν δὲ Ἴσιν ὀνομάσασθαι, ἀπὸ πνυτῶν ἐν μὲρ πθίσις ἐκατέρωθεν τῶν ἀστρονομίας τεντης. μετ' ἑρμῆν δοιδίμων ἢ τῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διαλέκτῳ τῶν, εἶναι τὸ μὲν Ὀσίριον πολυφθάλμον, ἢ τὴν Ἴσιν μετ' ἑρμῆν δοιδίμων, εἶναι παλαιὰν, πθίμενης τῶν ἀστρονομίας ἀπὸ τῶν αἰθέραις καὶ πλάγιν γενέσεως. Hoc est: Ajunt, vetustissimos in Aegypto mortales, quum mundum suspicerent, cunctarumque rerum naturam cum stupore admirarentur, duos esse deos coniecisse, sempiternos, atque omnium primos, Solem, ac Lunam: quorum ipsum Osirin, hanc Isin, ab certâ quâdam nominis ratione, adpellarint. quidæ si Græcè interpreteris, Osirin, esse multoculum; Isin verò, antiquam: quod nomen ab æternâ antiquâ generatione ei sit impositum. Hinc Plato, lib. vii de legibus, Μεγάλης θεὸς adpellat ἥλιον καὶ σελήνην. Dio Cassius, lib. l, de Antonio lo- 40 quens, & Cleopatrá, Aegyptiorum reginâ: Σωσθένος τε αὐτῆ, καὶ σωσπλάγιο, αὐτὸς μὲν ὄσπερ καὶ Διόνυσος, ἑκείνη δὲ Σελήνη καὶ Ἴσις, λέγοντες εἶναι. Id est: Pingebantur unâ, fingebanturque; ille Osirin, ac Bacchum, ipsa Lunam, atque Isin sese dicentes. Et de iisdem eodem libro postea: Τίς δὲ ἐκ τῶν Ἑλληνιστῶν, καὶ ἀκρίων καὶ ἑρῶν τῶν Ἀντωνίων τὴν ἀνθρωπὸν ἐκείνην, κατὰ πνυτῶν Ἴσιν, ἢ Σελήνην, προσκυνοῦσθαι; καὶ οὐ πνυτῶν αὐτῆς ἥλιον καὶ Σελήνην ὀνομάζοντες; καὶ τὸ πλάγιν, καὶ αὐτὸν ὄσπερ καὶ Διόνυσον ὀνομάζοντες; Hoc est: Quis non lugeat, quum audiat videatque Antonium istam hominem ut Isin, seu Lunam adorare; natis ejus Solis ac Lunæ nomina tribuere; denique se ipsum Osirin ac Bacchum indigetare? Isin ergo esse Lunam, ex Aegyptiorum theologiâ jam constat. Hinc illud Ovidii, metamorph. libro ix; de eadem Iside:

— Inerant lunaria fronti

CORNUA.

Signum tamen ejus cur fuerit navigium, haud facilè dixerim: nisi suspicari libeat, significare id Noachi arcam; quæ celebrata fuit priscis mortalibus, ob memoriam servati ab aquarum inundatione generis humani. Ea tamen res quomodo ad Lunam quadret, dispicere nequeo; nisi, quòd Isis idem fuit numen cum uno ex Castoribus fratris: ut postea aperiam. Atque hinc est illud Plutarchi, in libro de Iside: Ἴσιν ἢ ἑρῶν, τὸ παλαιόν, ὃ καλεῖσθαι Ἑλλήνες Ἀργῶν, τῆς Ὀσίριδος νεῖς εἰδῶλον, ὅτι πρῆ κατ' ἑρῶν, καὶ μακρὰν φέροντες τῶν ὀρίων, καὶ τῶν Κωῶν. ἢ τὸ μὲν ὄσπερ, τὸ δὲ Ἴσιν ἑρῶν Αἰγυπτίους νομίζουσιν. Hoc est: Tradunt Aegy-

Aegyptii, navim, quæ Argo dicitur Græcis, navis Osiridis imaginem, in honorem ejus inter sidera ralatam, non procul ab Orione atque Cane ferri: quorum siderum alterum Horo, alterum Isidi sacrum Aegyptii censent. Horum esse Aegyptiis Apollinem, auctor est Plutarchus, eodem libro; & item Herodotus, libro II. Nomen Isis dea quod habuerit apud Germanos, velle indicare, id demum fuerit divinare; quando nullum ejus rei exstat apud auctores indicium, vel argumentum.

Porro auctor noster, in eodem libro de Germaniâ, de Aestiorum gente, maris Svevici sive Codâni sinus trans Vistulam amnem adcolâ; *Matrem, inquit, deum venerantur. insigne superstitionis, formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum dea cultorem etiam inter hostes præstat.* Hanc deam variis Latini Græcique adpellavere nominibus; è quibus tria uno versu refert Catullus, in carmine de Ary:

Dea Magna, dea Cybele Dindymi, dea Domina.

Ovidius, factorum lib. IV:

Gaudeas assiduo cur dea Magna sono.

Et postea: *Dindymon, & Cybelen, & amânam fontibus Idam,*
Semper & Iliacas Mater amavit opes.

Strabo, lib. X: *Καὶ οἱ Φρυγίας, ἔτι Τρωῶν οἱ πατρὶς Ἰδλεῦ καλοῦνται, Ἰέαν μὲρ ἢ ἀντοὶ ἡμῶσι, καὶ ὀργαίσι παύτη, Μητέρα καλῶντες θεῶν, ἢ Ἄ γδοῖσι, ἔ Φρυγίας, καὶ Θεοὶ μεράλλω. ἀπὸ δὲ τῶν ἰδαίων, ἢ Διδυμῶν, ἢ Πυλῆν, καὶ Πεσσινῶν, ἔ Κυβέλλω. id est: Phrygas etiam, & ex Troibus qui Idam adcolunt, Rheam venerantur, eique orgia peragunt; Matrem adpellantes deorum, & Agdestin, & Phrygiam, & Magnam deam: à locis verò Ideam, Dindymenen, Pylenen, Pessinuntiam, & Cybelen. Hinc etiam Idæa mater vocatur Ciceroni, in orat. V in Verrem; & item Livio, lib. XXXIX; Ovidioque, prædicto loco, paullo antè, his verbis;*

Idææ festâ parentis erunt.

Cicero etiam in oratione de haruspicum responsis, & pro P. Sextio, Matrem magnam vocat; nempe eadem de causâ, ob quam Dea magna, & Mater deum indigetabatur. Sic & Silius Italicus, lib. VIII:

Magnaque Reate dicatum

Cælicolum matri.

3° Causam indicat Ovidius ibidem, his versibus:

Insiteram, quare primi Megalesia ludi

Urbe forent nostrâ: Cum dea (sensit enim)

Illâ deos, inquit, peperit: cessere parenti;

Principiumque dati Mater honoris habet.

Atque ob id ipsam sanctissima, antiquissimaque ejus fuere religiones; teste Cicerone, in dictâ orat. pro Sextio. Eandem hanc esse Lunam, ex eo vel maxime perspicitur argumento, quod *Magna mater, & Mater deorum* dicta. quidpe Solem ac Lunam quum vetustissimi mortalium (ut supra ex Aegyptiorum ostensum est theologiâ) primos æternosque crediderint deos; ex his cetera sidera, id est, cetera numina, unâ cum universo mundo, procreata fuisse necesse est. Quum verò *Zeus*, id est, Jupiter, idem sit Sol; & Jovis uxor habita sit Juno: hæc quoque eadem jam erit Luna. item, quum Saturnus quoque sit Sol; & Saturni uxor habita sit Rhea, quæ Latinis Ops: hæc etiam manifestissimo hoc argumento erit Luna. quod apertius etiam infra patebit.

Ceterum auctor noster, eodem libro, de septem Svevorum nationibus, quæ proximè oceanum, sive sinum Codânum, inter Albim Chalufumque & Viadrum amneis colebant; *Deuringi, inquit, deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Endofes, & Swardones, & Nuthones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, in vebis populis arbitrantur.* De hac deâ antequàm alia dicam, nomen ejus diligentiore excutiendum manu arbitror. Doctissimus Lipsius, in notis suis ad hunc locum, testatur, quædam exemplaria manu scripta habuisse *Nerthum*, alia etiam *Verthum*. unde ipse veram, ab auctore perscriptam, fuisse vocem censet *Aerthum*. Conjectatio haud ita absfona profectò. variâ enim licet gentes variè hoc vocabulum, quod Latini *terram* fecere, enuntiaverint, aliæ per *A*, aliæ per *E*, quædam per utramque literam, id est, per diphthongum *AE*; nulla tamen adspirationem præposuit. nam Chaldæis est *ara*, Arabibus *arth*, Gothis, Germanicæ quondam genti, *arte*, Hebræis *erets*, Pœnis *ert*, Armeniis *ercir*, Græcis *ερα*, Germanis nunc superioribus *erde*, Saxonibus *eerde*, Belgis *aerde*, Anglis in Britannia *earth*, Scotis *erth*. ex quibus colligere dabatur, antiquitus fuisse diphthongum *AE*; quæ postmodò ab imperitis, vel

vel incuriosis librariis corrupta in *He.* nam & Germani superiores, quamvis suum *erde* per simplicem scribant vocalem; magis tamen id per diphthongum expriment: & Anglorum *Ea* nihil aliud heic sonat, quam Germanorum *Ae.* Verum, uti dicere mihi liceat, quod sentiam; certè & *N.* & *V.* propius accedunt ad *H.* quam ad *A.*: & hodièque Helvetiæ incolæ terram cum adspiratione adpellant *Herde*: pratereaque focus, cui ignis imponitur, cum adspiratione vocatur Germanis superioribus *hârd*, inferioribus *heerd*, Anglis *hearth*. Terræ autem & foci vocabula eandem habuisse antiquitus significationem, Latinus etiam poëta docuit Ovidius, factor lib. vi, hoc disticho:

Vesta eadem est & terra: subest vigil ignis urique:

Significant sedem terra focusque suam.

Quapropter nihil mutandum in principio hujus vocis censeo. In medio rectè apud auctorem scribi *th*, Anglorum probat hodiè vox *earth*. ceteræ Germanorum nationes θ in confine Δ , ut in innumeris aliis vocibus, converterunt. At, quum omnibus ferè per orbem terræ gentibus, simulque Germanorum nationibus, feminini sit generis terra; miror ego, cur auctor noster antiquum illud vocabulum masculino genere pronuntiaverit *Herthum*: utique, quum non dei sed deæ esse voluerit nomen. Ceterò Terram matrem eandem esse & Lunam, tum satis probatum erit, quum eandem & Matrem deum esse patebit. Herodotus, lib. i, de Persis: *Τὸν κύκλον πάντῃ ἔσθ' ἕσθ' ἄρα καλῶσι*. id est: *Omnem cæli gyrum Iovem vocant*. Idem auctor, lib. iv, de Scythis: *Νομίζουσι τὸ Γῆν ἔσθ' ἄρα καλῶσι γυναικῶνα*. id est: *Terram existimant Iovis esse uxorem*. Macrobius, Saturnal. lib. i, cap. xxi: *Quis ambigat, Matrem deum terram haberi?* idque probat ex simulacro illius: cujus descriptionem mox videbimus, si eandem antè ex Ovidio cognoverimus. Hic, factor lib. iv, ita describit:

Deserat: cæpi: Cur huic genus acre leonum

Præbent insolitas ad juga curva jubas?

Deseram; cæpit: Feritas mollita per illam

Creditur: id curru testificata suo est.

At cur turri ferâ caput est ornata coronâ?

An primis turres urbibus illa dedit?

Annuit.

Macrobius igitur, antè indicato loco, in eandem sententiam; *Similiter Phryges*, inquit, 30 *fabulis, & sacrorum administrationibus immutatis, circa Matrem deum, & Attinen, eadem intelligi præstant. quis enim ambigat, Matrem deum terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu atque fervore animalibus: que natura cæli est: cujus ambitu ær continetur; qui vehit terram. Solem verò, sub nomine Attinis, ornant fistulâ, & virgâ. Et cap. xxiii, de Assyriis loquens: Deo quem summum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt. & mox: Subjungunt eidem deam nomine Adargatin: omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem, Terramque intelligentes. & mox: Ipsa autem argumenta, Solis rationem loquuntur. namque simulacrum Adad insigne cernitur radiis inclinatis: quibus monstratur, vim cæli in radiis esse Solis, qui demittuntur in terram. Adargatis simulacrum sursum versum reclinatis radiis insigne est: monstrando, radiorum vi supernè missorum enasci, quacumque terra progengerat. sub eodem simulacro species leonum sunt, eadem ratione terram esse monstrantes, quâ Phryges sinxere Matrem deum, id est, Terram, leonibus vehi. Hunc Adad esse Jovem, eundemque Solem, supra ex Luciani etiam libro de deâ Syriâ, ostensum est. Idem auctor, eodem libro, deam, quam heic Macrobius nominat Adargatin, interpretatur Junonem, additque: *Τὴν ἑρῆ ἢ ῥην λέοντες φορεῖσι*: id est: *Junonem leones vehunt*. Et, eodem libro antea, de eadem deâ: *Ἐστὶ καὶ ἄλλ' ἑστὶ λόγῳ ἱερός, τὸ ἐγὼ σφῆ ἀνδρὸς ἠκυσσῶ: ὅτι ἡ ἑρῆ θεῆ ῥην ἔστιν*. hoc est: *Fertur & alius sermo; quem ego à sacerdote quodam audiavi: nempe deam esse Rheam*. Et paullo post: *Σημεία δὲ ἡ θεὸς πὸ πῶλλα ἐστὶν ῥῆν ἀπικνέσται. λέοντες γάρ μιν φέρουσι, καὶ τυμπανὸν ἔχει, καὶ ὄπι τῆ κεφαλῆ πύργον φορεῖ, ἐκείνῳ ῥῆν Λυδοὶ ποιεῖσιν*. id est: *Multa verò signa adsunt deæ, qua ipsam Rheam esse ostendunt. nam & leones eam ferunt, & tympanum habet, & coronam capite turritam gestat*. Idem hoc de Matre deum supra ex Ovidio intelleximus. Herodianus, lib. i, festum Matris deum ita refert. *Ἡ ῥη δὲ καὶ ἐκάστῃ ἔτει, ἀερομένης ἡμέρας, μητρὶ θεῶν πομπὴν τελεῖσι ῥωμαῖοι: καὶ πάντῃ, ὅσα παρ' ἐκαστοῦ παλᾶτα σύμβολα, κειμήλια τῶ βασιλέων, ὕλης τε καὶ τέχνης θυμῶνα, τῆς θεοῦ πομπῆς ἀνάγει. αἱ γὰρ τῆ πᾶσι δέδοται ἐξέσθια παιδοπατῆς παιδείας. ἐκάστῃ τε ὁ βῆλεται ἄξιμα ὑποκρίνεται. ἐστὶν ἄτω μέγα, ἢ ἐξαιρετὸν ἀξίωμα, ὃ μὴ παντὶ τῶ βασιλομένῳ ἀμφισπένει ὑπάρχει παῖδάς τε καὶ κούφαι τὴν ἀλήθειαν: ὡς μὴ ραδίως ἀσχετῶναι τῶντι ὄντα καὶ τὴν μιμῆδρον*. Hoc est: *Veris initio quotannis, stato solennique die, festum Matri deum Romani celebrant. In eo, quacumque apud quemque sunt divitiarum argumenta, supellexque pretiosa imperatorum, materia atque artis spectanda, præ-**

ferri

ferri in pompâ ante deam solent. Ac summa tunc omnibus quovis modo ludendi concessa est licentia: adeo, uti unusquisque, quamcumque velit, personam induat: neque ulla sit tam magna aut eminens dignitas, cujus habitum non liceat, cuicumque libeat, induere, ludere, & rem veram imitari; ita, uti difficile sit cum, qui re verâ est, ab eo, quem quis imitatur, dignoscere. De eodem festo ita Ovidius, dicto loco:

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit; & Idææ festa parentis erunt.
Ibunt semimares, & inania tympana tudent;
Æraque tinnitus ære repulsa dabunt.
10 Ipsa sedens molli comitum cervice feretur
Urbis per medias exululata vias:
Scena sonat, ludique vocant; Spectate Quirites;
Et fora Marte suo litigiosa vacant.

His jam confer, quæ auctor noster, dicto loco, de Terræ matris festo apud Germanos narrat, his verbis: *Est in insulâ oceani castum nemus, dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrati deam intelligit; vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Lati tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax, & quies tunc tantum nota, tunc tantum amata: donec idem sacerdos satiata conversatione mortalium deam templo reddat. mox*
20 *vehiculum, & vestes, & si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluatur. Servi ministrant; quos statim idem lacus hauvit. Arcanus hinc terror, sanctag, ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident. Legere heic malim vestis, singulari numero, uti paullo antè veste: unum quidpè erat lineum velum; quod suo loco demonstrabitur. Idem fuisse hoc festum, quod Romani Matri deum celebrabant, ex his maximè liquet verbis; Lati tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur dea. non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantum nota, tunc tantum amata. Item ex eo, quod servos ministranteis mox secretus ille hausit lacus, ne arcana efferrentur. nam de Matre deum sic Virgilius, Aeneid. III:*

Hinc Mater cultrix Cybeles, Corybantiaque ara,
Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris;
30 Et juncti currum Domine subire leones.

Multo tamen lucidius claret ex eo, quod & apud Romanos vehiculum, quo Mater deum vehabatur, flumine ablutum fuit. Ammianus Marcellinus, lib. XXI: *Ad diem VI Cal. Aprilis, quo Romæ Matri deorum pompæ celebrantur annales, & carpentum, quo vehitur simulacrum, Almonis undis abluuntur perhibetur. Nec carpentum solummodò, sed ipsa quoque, uti apud Germanos Terra mater, dea, sive simulacrum ejus. Ovidius, eodem fastorum lib. IV:*

Est locus, in Tiberim quæ lubricus influit Almo,
Et nomen magno perdit in æne minoris
Illic purpureâ canus cum veste sacerdos
Almonis Dominam sacraque lavit aquis.

40 Sed & boves feminæ hanc vehabant, ut apud Germanos Terram matrem. idem poëta paullo post, de eadem deâ.

Ipsa sedens plausiro portâ est in vecta Capenâ:
Sparguntur junctæ flore recente boves.

Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Nec in occulto est, neque aliud esse Osirin, quàm solem; nec Isin aliud esse, quàm terram. At Isis nihil aliud, quàm Luna. ergo & Mater deum, & Terra mater nihil aliud sunt, quàm Luna. Plutarchus, lib. de Iside, auctor est, Isin aliquando Aegyptiis dictam fuisse Muth; quod matrem significabat. Huc etiam pertinet, quod tympanum & æra pulsabantur in festo Rheæ, sive Idææ matris; testibus Ovidio, ac Luciano. quod ad eam uni Lunæ convenit, uti huic deficienti aris tubarumque sono subvenire mos fuerit*

50 *præcis mortalibus. Livius, lib. XXVI: Disposita in muris Campanorum imbellis multitudo, cum aris crepitu, qualis in defectu Lunæ, silenti nocte, cieri solet. Auctor noster, annal. lib. I: Noctem minacem, & in scelus erupturam fors lenivit. nam luna claro repente celo visâ langvescere. id miles, rationis ignarus, omen presentium accepit; ac suis laboribus defectionem sideris adsimilans, prosperæque cessura, que pergerent, si fulgor & claritudo dea redderetur. Igitur aris sono, tubarum, cornuumque concentu strepere. Diodorus ita de Atlantiis, lib. III: Τὸς δὲ ὀχλῶς Φασὶ θανάσιον τὸ ἀπίπτασθαι, ἢ ἔρρ' ἡλιον καὶ τὴν Σελήνην τῆν περιήγορα, & ἢ ἡμεῖς μετὰ γαγείν θπὶ τὰ κατ' ἕρερον ἄρεα, τὴν δὲ μήτερα τέτων βασιλέων θεῶν π νομίσει, καὶ βωμὸς ἰδρύσει, καὶ ἢ ἄλφ' ἢ τυμπάνων & κυμβάλων ἐνεργείας, & πὶς αἰλοῖς ἀπὸ τῶν ἀπομυμῶν τὰ πρὸ αὐτῶν συμβάντα, θυσίας καὶ πὶς*

ἄλλας ἡμᾶς δὸνείμην. Id est: Populus autem prodigium hoc admiratus, Solem ac Lunam cum nomine, tum honore inter cæli sidera refert: matricque, jam deam esse persuasi, altaria exstruxerunt; tympanorumque strepitu, & cymbalorum tinnitu, aliorumque, que circa ipsam evenerant, imitatione sacra & honores ejus peregerunt.

VENEREM quoque eandem esse & Lunam, tunc maximè comprobatum erit, quando Venerem eandem esse & Terram matrem, & Matrem deorum, constabit. Macrobius igitur, ut antè relatam, Saturnal. lib. 1, cap. XXI, Adonin quoque Solem esse, inquit, non dubitabitur, inspectâ religione Assyriorum; apud quos Veneris Architis & Adonis maxima olim veneratio viguit: quam nunc Phœnices tenent, nam physici terra superius hemisphærium, cujus partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt; inferius verò hemisphærium terre Proserpinam vocaverunt. & paullo post: Similiter Phryges fabulâ & sacrorum administrationibus immutatis, circa Matrem deum & Attinen eadem intelligi præstant. quis enim ambigat, Matrem deum terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu atq. fervore animalibus, quæ natura calis est, cujus ambitu aer continetur, qui vehit terram. Et postea: Nec in occulto est, neque aliud esse Osirin, quàm solem, nec Isin aliud esse, quàm terram, ut diximus, naturam ve rerum. Cicero, de naturâ deorum lib. III, de IV Veneribus loquens: Quarta, inquit, Syriâ Tyriog. concepta, quæ ASTARTE vocatur, quam Adonidi nupsisse prodicium est. In sacris libris, Judic. cap. II, v. XIIII, & c. III, v. VII & VIII, cap. X, v. VI, item Regum lib. I, cap. XI, v. V, eadem Syriæ sive Sidoniorum dicitur dea ASTAROTH. Sacris libris consentiens Lucianus, in libro de deâ Syriâ, Sidonios tradit etiam suo ævo coluisse deam Astartem. Quum igitur Attines sit idem qui Adonis, & hic idem qui Adad, hic verò idem qui Sol; rectè etiam Venus Architis, sive Astarte eadem existimatur quæ Adargatis, & Isis, & Terra mater, & Mater deorum, & tandem Luna. Strabo, lib. XVII: Ἐστὶ δὲ ἐν μέσῃ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῶν θεῶν Ἐλλωίδου νομιζομένης Ἰνὴς ἢ Σελεύης ἱερὸν εἰσαίφαιον. id est: Veneris etiam sanum est Memphis; quæ Græca putatur esse dea, quidam verò Luna templum esse ajunt. Herodianus, lib. IV: Τῶν οὐρανίων σιβαίων ὑπερφύως καρρηδόνιοι τε καὶ οἱ κατὰ τὸ λιβύλιον αὐθροῦσσι. λιβύλιος μὲν ἐν αὐτῶν οὐρανίων καλεῖται φοίνικες ἢ ἀστράχλων ὀνομάζονται, Σελεύης εἶναι γέλοιστες. Hoc est: Vraniam incredibilem in modum venerantur Carthaginienses, & Africae populi. ceterò hanc Afri quidem Vraniam vocant; at Phœnices Astroarchen, Lunam intelligentes. An satis sine mendo ἀστράχλων, vehementer ego dubito. intelligi ἀστάρτων Luciani, aliorumque auctorum, & sacrorum librorum Astaroth, nemini dubitare licet. nam Vraniam quoque esse Venerem, mox patebit. Hinc igitur Ovidius, dicto fastorum lib. IV, quamvis Idæam matrem, deorum parentem faciat: tamen paullo antè de Venere sic cecinit:

Ille quidem totum dignissima temperat annum:

Ille tenet nullo regna minorâ deo:

Turaque dat cælo, terra, & natalibus undis:

Perque suos initus continet omne genus:

Ille satis causas, arboribusque dedit.

Hinc etiam est illud apud Plutarchum, in libro de Iside: Εἰσὶ δὲ οἱ τὸ ὄνομα ἀπικρούς Ἡλίου εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι Σείραον ὃν Ἐλλωίων λέγοντες, τὸ δὲ Ἰσιν εἶναι ἐπίραον τῆς Σελεύης ἀποφαινομένης. διὸ καὶ ὡς τὰ ἑρῶνικὰ τὴν Σελεύην Ἰσικαλεῖν, καὶ τὸ Ἰσιν Εὐδοξίος Φησὶ βεβαβῶν τὰ ἑρῶνικὰ. Hoc est: Sunt, qui Osirin diserte ajunt esse Solem; Isin verò nullam aliam, quàm Lunam. itaq. & ad res amatorias Lunam invocant: & iis rebus præesse Isin, Eudoxus adfirmat. Diodorus lib. II tradit, in Syriæ opido Ascalone deam cultam fuisse Δεργατῶν. eandem Plinius in Phœnicum opido Ioppe cultam fuisse, testatur lib. V, cap. XIII. & eod. lib. cap. XXIII, Cæle Syria, inquit, habet Bambycen, quæ alio nomine Hierapolis vocatur, Syris verò Magog: ibi prodigiola Atargatis, Græcis autem Derceto dicta, colitur. Strabo, lib. XVI: Ἡ βαμβύκη, ἣ καὶ Ἐδουσαν, ἢ Ἰεργὸν πόλιν καλεῖται, ἐν τῇ ἡμῶν τῆς Συρίας θεῶν τῆς Ἀτάργατιν. hoc est: Bambyce, quæ & Edessam, & Hierapolin, id est, Sacram urbem, vocant: in quâ Syriam colunt deam Atargatin. Et in fine ejusdem libri: Ἀτάργατιν ἢ τὴν Ἀτάργατὸν ἐκάλεσαν. Δεργατῶν δὲ αὐτῶν κτησίας καλεῖται. id est: Atargatin dixere Atharam: quam Ctesias Dercetò adpellat. Fortè Ἀτάργατῶν ita enim Phornutus, in libro de naturâ deorum: Rhea apud Syros Artaga dicitur. quod & ipsum simul ex Strabone, in libro de naturâ deorum: notissimo omnium Ἀτάργατῶν, correxerim Atarga. Ceterò Herodotus, lib. I, in dicto Syriæ opido Ascalone fuisse tradit οὐρανίων Ἀφροδίτης τὸ ἱερὸν, πρὸς τὴν δεξιὰν τῶν ἱερῶν ὄρεα τῶν τῆς θεῆς id est: Veneris Vrania templum, omnium, quotquot hujus deæ fuerint, vetustissimum. Lucianus etiam, in supra dicto libro, Junonem Hierapolitanam, quam alii Atargatin vocant, habuisse ait τὴν θεῶν, τῶν μὲν τῆς οὐρανίων Ἀφροδίτης ἐκόσμεον, id est, cestum, quo solam cælestem Venerem exornabant. Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de eadem deâ Hierapolitanâ: ταύτην ἢ οἱ

Ἰδὸν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ ἦσαν νομίσις. id est; Hanc alii Venerem, alii Iunonem esse arbitrantur. Ergo ex his jam satis manifestò patet, Venerem esse eandem, & Dercetum, & Astartem, & Atargatin, & Matrem deum, & Terram matrem, & Rheam, & Junonem, & Ilin, & ipsam tandem Lunam; unde etiam haud dubiè cognomen ei quaesitum ὀυεγνίσις, id est, *Cælestis*. Huc jam adde, quod Plinius tradit lib. 11, cap. 1111, *Veneris sidus alios Iunonis, alios Isidis, alios Matris deum adpellavisse*. & quod Lucianus, in dicto libro, testatur, simulacrum Junonis Hierapolitanae habuisse quiddam & Veneris, & Lunæ & Rheæ. Macrobius Saturnal. 1, cap. XXI, de Venere, quam eandem vult esse Terram: *Simulacrum hujus dea in monte Libano fingitur capite obnupto, specie tristi, faciem manu levâ intra amictum sustinens. lachryma visione conspicientium manare creduntur. quæ imago, præter quòd lugentis est, ut diximus, dea terra quoque hiemalis est; quo tempore obnupta nubibus, sole viduata, stupet, fontesque veluti terra oculi uberius manant; agrig, interim suo cultu vidui, mæstam faciem sui monstrant. Sed cum sol emerit ab inferioribus partibus terra, vernalisq, æquinoctii transgreditur fines, augendo diem; tunc est & Venus lata, & pulchra virent arva segetibus, prata herbis, arbores foliis. ideòq, majores nostri Aprilem mensem Veneri dicaverunt. Cum hac Veneris obnuptione conveniunt, quæ de Germanorum Terrâ matre refert Tacitus: Est in insulâ oceanî castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. & paullo post, finitis diebus festis: mox vehiculum, & vestis, & si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant; quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctæque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident.*

20 Nescio an non idem, vel simile quid prodat Diodorus, dicto lib. 11, de magno ac profundo lacu, haud procul Acalone Syriæ opido; in quem Dercetò sese præcipitasse narrat. item Lucianus, in dicto libro de deâ Syriâ; qui lacum tradit fuisse haud longè ab templo Hierapolitano, immensæ altitudinis; ad quem & in quo multa solennia peragebantur. Quin noster quoque, in insulâ oceanî, ingentis est altitudinis lacus; ut suo loco, in descriptione harum partium, dicetur. Tacitus, ut suprâ relatim, *Terram matrem, inquit, colunt; eamque intervenire rebus hominum, in vehi populus arbitrantur.* Cicero, de naturâ deorum lib. 11; *Quæ dea, inquit, ad res omnes veniret, Venerem nostri nominaverunt.* Tacitus ibidem, de eadem deâ Terrâ matre: *Lati tunc dies: festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur.* ergo alia subinde atque alia festis illis diebus loca accedebat. Ovidius, dicto fastor. lib. 14, eadem rem de Matre deum; quamvis ex causâ malè factâ:

Cur vicibus factis ineunt conviviva, quæro,
Tunc magis; indictas concelebrantque dapes?
Quòd bene mutavit sedem Berecynthia, dixit;
Captant mutatis sedibus omen idem.

Nempe mutationis conviviorum causam poëta putavit mutationem antiquæ sedis, quam Pessinunte è Phrygiâ Romam adveheretur. Lucianus, libro prædicto, de templo Hierapolitano, Εφεστῶν δὲ, inquit, πρῶτον, ἢ οἶδα, μέγιστον ἔλαρον ἀρχοῦντος Πητελεῦσι. id est: *Festorum omnium, quæ novi, maximum incipiente vere peragunt.* Herodianus, ut antè dictum, Romanos ait Matri deum festum initio veris egisse. Ovidius, dicto lib. 14, factum id testatur

40 Nonis Aprilis. Marcellinus verò, ut suprâ citatum, ad diem VI Kalend. Aprilis. cui consentiens Vibius Sequester, *Almo, inquit; ubi Mater deum VI Kalend. Aprilis lavatur.* Mensem cum à Venere nomen accepisse, tradit ibidem Ovidius; Macrobius autem Veneri dictatum adfirmat. Ovidius etiam ibidem Kalendas Aprilis festo Veneris tribuit. Aegyptios quoque eodem anni tempore eidem deæ festos egisse dies, auctor est Plutarchus in libro de Iside, his verbis: Τῆ δὲ ἐπιμηνία ἡ φαιδρονιά μὲν ὁ ἑσπέρῳ ἀγρῶσιν, ἐμβασίν ὀσίε μὲν εἰς τὸ Σελήνης ὀνομαζομένης, ἔαρ δὲ ἀρχῶν ἀρχῶν. id est: *In novilunio mensis Phamenoth festum celebrant; quod ingressum Osiridis in Lunam adpellant. est autem id veris initium.* Eodem anni tempore Germanos quoque suæ deæ Terræ matri festos egisse ac lætos dies, ex Bedâ discō. is quidpe in libro de temporum ratione, cap. XIII, ita scribit de Anglis, Germanicâ gente, in Britanniam transgressis: *Aprilis, Eosturmonath, (manu scripta exemplaria Aestermonath) qui nunc Paschalis mensis interpretatur, quondam à deâ illorum; quæ Eostre vocabatur, & cui in illo festo celebrant, nomen habuit; à cuius nomine nunc Paschale tempus cognominatur, consueto antiquæ observationis vocabulo gaudia novæ solennitatis vocantes.* Id adeò verum est, uti etiam nunc plerique Germanorum paschatos festum vocitent *Oostern*; Angli verò *Easter*; vocabulis dissyllabis: nam *Oo*, & *Ea*, sunt diphthongi. *ESTAR* igitur, sive *OSTAR*, seu *AESTAR* dea nulla alia fuit, quàm quæ *Astarte* Sidoniis, & *Atargatis* Assyriis dicta; id est, *Terra mater*, sive *Mater deum*, & *Rhea*, & *Juno*, & *Venus*, & *Luna*. Ceterum, quòd Tacitus apud Aestios Germanos *insigne Matris deum* fuisse tradit *apri formam*; id egregiè, inter alia, competit

petit Veneri. nam Adonim, Veneris maritum, ab apro interemptum fabulosa tradidit antiquitas.

Porrò Paullus Diaconus, rerum Langobardicarum lib. I, cap. VIII, fabulam quamdam ridiculam, ut ipse fateretur, ex antiquitate refert, in quâ mulier quædam FREA, uxor perhibetur *Wodani*. Eamdem fabulam Saxo Grammaticus, lib. I, & V, iisdem, & amplioribus narrat circumstantiis. Paullus autem, capite sequenti, *Wodanum* deum esse Mercurium tradit: quod pluribus supra confirmatum est argumentis. FREA igitur etiam haud dubiè dea est credita fabulose illi Germanorum antiquitati. Dies Veneris hodiè dicitur superioribus Germanis *Freitag*, inferioribus *Friedach*, Anglis *Friday*, Danis *Fredag*, *Fridag*, & *Frigdag*: à deâ, ut liquido patet, FREA, sive FRIA. Hæc igitur, sine omni controversiâ, 10 erit Germanorum Venus. Unde manifestissimo argumento liquet, Venerem nullam aliam esse, quàm Lunam. nam Mercurium nullum alium esse, quàm Solem, supra satis firmis demonstratum est documentis. Magistri Adami Bremensis nescio quo loco ponenda sit fides; qui apud Sveones, id est, Svedos, ait suo sæculo Vpsolæ (Vpsalia vulgò nunc vocatur) templum totum ex auro paratum fuisse; & in eo deum *Wodan*, qui bella regere, hominibusque virtutem contra hosteis ministrare creditus sit; simulacrumque ejus armatum, ut apud alias gentes Martis simulacrum. alterum verò deum *Friccos*, qui pacem, voluptatesque largiretur mortalibus: cujus simulacrum eos finxisse cum ingenti priapo; & in celebrandis nuptiis immolasse ei victimas. Hæc sanè contra veterum auctorum narratur fidem. nam Tacitus disertissimè testatur, alium fuisse Mercurium apud Germanos 20 deum, alium Martem. Diaconus verò è superiorum auctorum monumentis *Fream*, quæ eadem & *Fricca* (nam Danis ab hoc vocabulo dies Veneris dictus *Frigdag*) deam, eamque *Wodani* uxorem prodit. Vocabulum patrium Germani unde traxerint, haud facile dictu est: nisi ab eadem credatur origine, à quâ Græcorum Ἀφροδίτη. Et quid adeò mirum? quando etiam *Aprilem* mensem ab eadem origine dictum putarunt Latini, ut antè ostensum. Germani verbum, quod Latinis est *procar*, patrio sermone dicunt, superiores *freien*, inferiores *fyen*. quod & deâ vocabulo FREA, sive FRIE, & Veneris muneri quàm maxime congruit. Quibusdam Ἀφροδίτη, breviori voce dicta fuit Ἀφρά. nostris Germanis hodièque superioribus *fræne* est domina, Saxonibus *frue*, & Rheni divortiorum ostiorumque accolis *frouwe* femina simul, & uxor, & domina. 30

Ceterum Cæsar, ut sæpius jam antè relatam, Germanis unam LUNAM, Gallis unam adsignat ex omni dearum numero MINERVAM. hanc quoque nullam aliam esse deam, quàm Lunam, paucis demonstrabo. Cicero, de naturâ deorum lib. III: *Minerva prima, quam Apollinis matrem diximus. secunda orta Nilo, quam Aegyptii Saitæ colunt*. De hac Serinus apud Stobæum, in sermone de legibus, & Plutarchus, in libro de Iside: τὸ δὲ ἐν Σαῖτῃ Ἀθλοῦσιν (τὸ δὲ ἰσὶ νομίσειν) ἰδὲ Πιργεῶν φησὶ εἶχε πιαύτων. id est: *Saiticum Minervæ, quam & Isin esse arbitrantur, simulacrum inscriptionem habuit hujusmodi*. Et eodem libro postea: τὸ δὲ ἰσὶν ἰσὶν πλάκῃς τῶν Ἀθλοῦσιν ὀνομασθεὶς καλεῖται. id est: *Isin sæpe Minervæ nomine significant*. Hinc etiam Junonis Hierapolitanæ, id est, Atargatis simulacrum aliquid quoque ex Minervæ habitu in sese habuit; teste Luciano, in libro prædicto. 40

Sed & CEREREM fuisse Lunam, Græcorum testatur interpretatio: qui eam deam Δημήτην vocabant, quasi γῆ μήτις. id est: *Terram matrem*. Hinc Orphei est versus:

Ἡ μήτις πάντων Δημήτηρ πατρὸς δότρεα.

Terra mater omnium, Ceres divitiarum datrix.

Herodotus lib. II: ἰσὶς δὲ ἐστὶ, καὶ τὸ ἐκλίωον γλώσσῃ, Δημήτηρ. hoc est: *Isis autem, secundum Græcorum linguam, est Demeter*, id est, Ceres. Et postea eodem libro: Αἰγυπτίσι δὲ Δημήτηρ ἰσὶς ἐστὶ. id est: *Aegyptiorum lingua Isis est Ceres*. Hinc Virgilius, *georgicorum* lib. I, Solem ac Lunam sic alloquitur:

— Vos ò clarissima mundi

Lumina, labentem cælo qua ducitis annum;

Liber & alma Ceres. 50

Cereris filia fuit PROSERPINA. de hac ita Macrobius dicto Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Physici superius hemispherium terræ, cujus partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt: inferius verò hemispherium terræ, Proserpinam vocaverunt*. Scilicet, quia Venus eadem est Ceres. imò & Proserpina est Venus: nec magis hujus filia, quàm Dis pater, sive Pluto Iovis frater. Quum igitur Proserpina sit Ceres, & hæc sit Venus, & Terra mater, & Luna; Proserpina quoque nihil aliud est, quàm Luna. Itacius Tzerza in Lycophrone: Περσεφόνη δὲ ἰσὶς, καὶ Ἰσὶς, ἢ Πέρσα, καὶ Εἰσία, καὶ Παιδάρα, ἢ Ἐπερα μωσα ὀνομασθεῖς. Id est: *Proserpina etiam Isis, & Terra,*

Terra, & Rhea, & Vesta, & Pandora, & innumeris aliis nominibus adpellatur. Plutarchus, prædicto libro: οὐ γὰρ ἄλλων ἐναι Σάραπην, ἢ τὴν Πλούτωνά Φασι, καὶ Ἴσιν τὴν Περσέφασσαν. id est: Neque Sarapin alium esse ajunt, quam Plutonem; & Isin Proserpinam. Fulgentius, μυθολογικῶν lib. II: Lunam idem ipsam volnerunt etiam apud inferos Proserpinam dici, seu quod nocte luceat, seu quod humilior currat, & terris presit. Hinc Herodotus, lib. II, ex Aegyptiorum theologia tradit, Cererem & Liberum inferorum principatum tenere. Quò ille etiam spectat Aufonii versus, in Liberum patrem: Βάκχῳ ἐν ζῳοῖσιν, ἐν φθιμένοις Αἰδωνός.

Bacchus in vivis, in mortuis Aidoneus.

& item isti:

10 Ogygia me Bacchum vocat;
Dionyson Indi existimant;
Romana sacra Liberum;
Arabica gens Aidoneum.

Aidoneus igitur, sive Adoneus, nullus alius, quam Aides, sive Ades; & hic idem, qui Atys; & Ates, & Attres, & Atines & Attines, & denique Adonis. cujus uxor quum fuerit Venus, eademque & Rhea, & Terra mater, & Mater deorum, & Iuno, & Ceres, & Luna; Proserpina quoque ipsa est eadem.

Denique Lucianus, eodem libro de deâ Syriâ, Junonis Syriâ, id est, Atargatis simulacrum aliquid etiam DIANÆ, & NEMESIS, & PARCARVM, habuisse testatur. hæc igitur
20 itidem deæ omnes ad unum numen, id est, ad Lunam sunt referendæ. Ab Aegyptiis accepisse Aeschylum tradit Herodotus. lib. II, quod Dianam Cereris filiam fecerit. ergo Diana eadem & Proserpina. Strabo, lib. XIV, tradit, Milesios ac Delios Dianam interpretatos esse Lunam. Phornutus, de naturâ deorum: Sol adpellatur Apollo; ac Luna Diana. Ovidius, de Ponto I, eleg. I: Ante deum matrem cornu tibi cen adunco

Cum canit, exigua quis stipis ara neges?
Scimus ab imperio fieri nil tale Diana;
Vnde tamen vivat, vaticinator habet.

Cicero, de naturâ deorum lib. II: Dianam & Lunam eandem esse putant. Luna à lucendo nominata est; eadem est enim Lucina. itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque Luciferam; sic apud nos Iunonem Lucinam in pariendo invocant. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret. Catullus carm.

30 XXXV: Tu Lucina dolentibus,
Iuno dicta puerperis;
Tu potens Trivia, & notho es
Dicta lumine Luna.

* *

Sis quocumque placet tibi
Sancta nomine.

Supra ex Plutarchi libro de Iside hæc allata sunt verba: καὶ πρὸς τὰ ἑρωτικά τὴν Σελήνην Πηκτιλάει. id est; Et ad res amatorias Lunam invocant. At Tibullus, lib. I, eleg. V, ita canit:

40 Ipse ego velatus filo, tunicæque solutis
Vota novem Trivia nocte silente dedi.
Omnia persolvi: fruitur nunc alter amore;
Et precibus felix utitur ille meis.

Hinc festum quoque Dianæ, quod Aegyptii celebrabant in urbe Bubasti, ferè eisdem describit Herodotus ritibus, quibus Matris Deum festum celebratum fuisse, supra ostendimus. Verba ejus, lib. II, hæc sunt: πλείοσι τὴν δὴ ἅμα αἰθρῆς γυναιξί, & πικρόν τι πάλιν ἐκατέρων ἐν ἐκάστῃ Βάει. αἱ μὲν ἄνθρωποι τὴν γυναικῶν, κρόπτελα ἐχέουσαι, κροτάλλισσι. οἱ δὲ αὐλίσσι καὶ πάντες τὸ πάλιν αἱ δὲ λοιπὴν γυναικῆς & αἰθρῆς αἰδέουσαι, & τὰς χεῖρας κροτάλλισσι. ἐπιπῶν δὲ πάλιν αἰθρῆς καὶ ἵνα πάλιν αἰθρῆς γυναιξί, ἐγχεμύσῃ τὴν Βάει τῆ γῆ. ποιδοὶ τὰδε. αἱ μὲν ἄνθρωποι τὴν γυναικῶν ποιδοὶ πάντες εἰρηκα. αἱ δὲ τῶν πάλιν, βοῶσαι πῆς ἐν τῇ πάλιν τῶν γυναικῶν: αἱ δὲ ὄρχεον. id est: Navigant viri pariter ac feminae: magna que est in singulis navibus utrorumque multitudo. Inter navigandum adsiuè mulieres aliquot crepitacula tenentes plaudunt, viri tibiis canunt: ceteri ceteraque modulantur manusque complodunt. Atque ut ad quamque urbium accedunt navigando, talia agunt: Adpulsâ ad terram navi, mulierum alia ea, que dixi, faciunt; alia compellantes ejus urbis feminas, ingerunt probra; alia saltant. NEMESIN equidem Macrobius, dicto libro, cap. XXI, ad Solem refert: sed id perinde est ac si Lunæ adsignasset. nam ad unum idemque numen, id est, ad verum æternumque Deum, rerum omnium auctorem, quem in unitate trinum, in trinitate unum colimus, & Solem & Lunam pertinere, mox infra aperiam.

R 3

Nunc

Nunc Luna ipsa quod tandem habuerit apud priscos Germanos vocabulum, videndum est. Patrio sermone hodiè dicitur, variantibus dialectis, superioribus *Moon*, inferioribus omnibus *Maen*, sive *Maan*; Danis *Maane*, sive *Moone*; Svedis *Mane*; & interdum cum Laponibus *Mana*; Anglis in Britannia *Moone*; quod effertur ferè ac si Germanicè scriberes *Munn*, sive *Mün*. omnibus est vocabulum monosyllabon; nisi quibus A vel E in fine apponitur. Plerique popularium meorum desumptum id arbitrantur ex nomine MANNI; quem TUITONIS filium ex antiquis Germanorum carminibus memorat Tacitus. Verùm hi quàm sint falsi, jam suprà, cap. IX, satis liquidò patuit: ubi *Mannum* esse Adamum, documentis probatum est gravissimis. Mannum verò pro deo habuisse priscos Germanos, ne carmina quidem eorum apud Tacitum testantur. Antiquissimum illud esse Lunæ vocabulum, ex Asià unà cum gente in Celticam translatum, equidem haud dubito; quando Græcorum etiam vetustissimis idem sidus dictum est *Μῶν*. unde etiam mensis Græcis dictus est *Μῶν*: quem nos adpellamus, superiorum dialecto *monat*, inferiorum *manet*, & contractè *maent*; Svedorum *manat*, Danorum *maanet*, & *mooned*; Anglorum *moneth*. Quin ipsorum quoque Latinorum mensis hinc originem vocabuli cepit. ridiculum certè est, quod Cicero, in dicto lib. II de naturâ deorum, tradit, inde *menses nominatos, quia mensa spatia conficiunt*. Slavorum quoque nationes ex eodem illo fonte, Poloni suum *miesiac*, Bojohæmi *mesyc*, Slavi *messec*, habent; & sic reliqui, pro suâ quique dialecto paululum variantes. Hoc autem Slavorum vocabulum ex eadem origine sic formatum videtur, uti Acolum *μῆς*. At, quum ex Græcis Diores aliorum *μῶν* pronuntiarint suâ dialecto *μῆνα*; quid mirum, Celtas quoque dixisse MANA? quod Laponibus atque Svedis etiam nunc manet. reliqui id ratione dialectorum postmodum variaverunt. Ab hujus igitur nomine proximus à Solis die dictus est dies Germanis superioribus *Moontag*; Danis *Moondag*, & *Maandag*; inferioribus Germanis *Maendach*; Svedis *Mandagh*, Anglis *Munday*.

Atque ita satis jam, abundèque patere existimo, omnium gentiliùm dearum nomina simul ac numina ad unam spectare Lunam; quam solam, ex omnium dearum numero, coluisse Germanos, testatur Cæsar, in suprà dicto commentario sexto. Eandem tamen deam, sive idem sidus, variis eos adfecisse adpellationibus, haud aliter atque aliæ per terræ orbem gentes; ex suprà dictis manifestissimè liquet: ubi adpellationes hasce recitavimus: MANA, HERTHA, FRIA, AESTAR.

CAPUT XXVIII.

De Vulcano, qui idem est Mars, & Hercules.

CÆSAR, ut sæpiùs jam relatam, belli Gall. comment. VI, de Germanis sic scribit: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* De Sole, ac Lunâ, hæcenus actum est. restat, uti de Vulcano etiam dicatur. Hunc ego eundem esse dixerim, qui Mars, & item qui Hercules existimatus. quod uti commodè probare queam, primo loco demonstrandum erit, Martem eundem esse & Herculem. Magno huic rei argumento est, quòd Martis sidus quibusdam adpellatum fuit Hercules; teste Plinio, lib. II, cap. VI II: quemadmodum & Mercurii sidus nonnullis dictum Apollinis; quia idem hi duo numen: & Veneris sidus aliis Junonis, aliis Iſidis, aliis Matris deùm; ut suprà ostensum est. Macrobius, Saturnaliorum lib. I, cap. XII: *Salios autem Herculi, ubertate doctrine altioris, adsignat Virgilius; quia is deus & apud pontifices idem qui & Mars habetur. & sanè ita Menippea Varronis affirmat, qua inscribitur Ἡρῆς & Ἡρακλῆς. in quâ cum de Hercule multa loqueretur, eundem esse & Martem probavit. Chaldei quoque stellam Herculis vocant, quam reliqui omnes Martis adpellant.* Sed magnum quoque, ac grave super hac re testimonium est Witichindi, in Chronici Saxon. lib. I, his verbis: *Secundùm errorem paternum, sacra sua propriâ veneratione venerati sunt: nimirum Martem, effigie columnarum imitantes Herculem.* Coluisse priscos Germanos hoc numen sub duobus diversis nominibus, testis est locupletissimus Tacitus, in libro de Germaniâ, his verbis: *Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* Et Cæsar, in prædicto comment. VI, de Gallis: *Martem bella regere arbitrantur.* De Hercule etiam antè dixerat Tacitus, eodem libro: *Fuisse apud eos & Herculem memorant. primumque omnium virorum fortium ituri in prælia canunt.* Cave Herculem hunc intelligas Alcumenâ natum: de quo Græci fabulati sunt, omnem eum obisse terrarum orbem. cave item accipias sub hoc nomine Ninum, sive Nimrodum; qui primus fuit omnium, post terrarum inundationem, bellator, ac monarcha, urbisque Babylonicæ, si Jose-